

KUTLU DOĞUM HAFTASI
“HZ. PEYGAMBER
KARDEŞLİK AHLAKI VE
KARDEŞLİK HUKUKU”
SEMPOZYUMU

(21-22 NİSAN 2012)
ANKARA

DİB
YAYINLARI

1. KUR'AN-I KERİM'DE KARDEŞLİK AHLAKININ TEMELLERİ

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ

Diyanet İşleri Başkanlığı Rehberlik ve Teftiş Başkanı

GİRİŞ

Kur'an; bütün insanların rehberi olması,¹ insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarması² ve onları en doğru yola iletmesi³ için gönderilen, insanlık âlemine Allah'ın son mesajıdır. Bu itibarla *Kur'an*, insanlar için gerekli olan her şeyi açıklamış⁴ ve birçok konuyu detaylı olarak beyan etmiştir.⁵

Kur'an; anlaşılabilir, hükümleri uygulanabilen,⁶ hakkı batıldan, doğruyu yanlıştan ayıran, helal ve haramları açıklayan, kulluk görevlerini, ahlaki esasları ve temel insan haklarını bildiren bir kitaptır.⁷

Kur'an-ı Kerim'de "kardeş" sözcüğünün Arapça karşılığı olan "ah" kelimesi şu anlamlarda kullanılmıştır:

1. Anne ve babası bir veya sadece annesi bir veya sadece babası bir olan insanlar.⁸

1 Bakara, 2/185, İsrâ, 17/9.

2 İbrâhîm, 14/1.

3 İsrâ, 17/9.

4 Nahl, 16/8.

5 Yûsuf, 12/111; Nisâ, 4/11-12.

6 Hicr, 15/1.

7 Bakara, 2/185.

8 bkz. Nisâ, 4/12, 23, 176, Yûsuf, 12/59, 63, 65, 69, 76, 77; Meryem, 19/53; Mü'minûn, 23/45, Furkân, 25/35

2. Aynı soydan gelen kimseler. Mesela Hud (a.s.) Ad kavminin kardeşi olarak zikredilmiştir.⁹ Hud (a.s.)'a, soy olarak Ad kavmine mensup olması sebebiyle "Ad kavminin kardeşi" denilmiştir.

3. Bir huyu, bir davranışı benimseyen insanlar. Mesela saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleri olduğu bildirilmiştir.¹⁰

4. Aynı dini, aynı inancı benimseyen insanlar. Mesela müminler,¹¹ müşrikler¹² ve kâfirler¹³ birbirlerinin kardeşleri olarak zikredilmiştir.

5. Bir şeyin benzeri. Mesela mucizenin benzerine kardeş denilmiştir.¹⁴

Âdem ve Havva'nın çocukları¹⁵ olması hasebiyle bütün insanlar kardeşlerdir. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de; "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız en muttakî olanınızdır"¹⁶ şeklinde dile getirilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Veda Hutbesinde ashabına; "Ey insanlar! Rabbiniz bir, babanız birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır. Allah yanında en değerliniz en muttakî olanınızdır. Arap'ın Arap olmayana bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir"¹⁷ şeklinde seslenmiş, bir başka zaman; "Allah sizin suretlerinize ve servetlerinize bakmaz,

9 Arâf, 7/65; Ahkâf, 46/21;

10 لَئِى الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ "Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir." İsrâ, 17/27.

11 إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ "Müminler ancak kardeşlerdir." Hucurât, 49/10; bkz. Âl-i İmrân, 3/103; Tevbe, 9/11; Haşr, 59/10.

12 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرَىٰ لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا "Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında: 'Onlar bizim yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi' diyen inkarcılar gibi olmayın", Âl-i İmrân, 3/156; bk, Âl-i İmrân, 3/168.

13 قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا آدَارُكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرِيَهُمْ لِأُولِيهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَصَلُّونَا فَانهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ "Sizden önce gelip geçmiş cin ve insan toplulukları ile birlikte ateşe girin." Her topluluk (arkasından gidip sapıklığa düştüğü) yoldaşına lanet eder. Nihayet hepsi orada toplandığı zaman son girenler ilk girenler için: "Ey Rabbimiz! Şunlar bizi saptırdılar. Onlara bir kat daha ateş azabı ver" derler. Allah der ki: "Her biriniz için bir kat daha fazla azap vardır. Fakat bilmiyorsunuz", Arâf, 7/38.

14 يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ "Onlara (Firavun ve adamlarına) gösterdiğimiz her bir mucize önceki benzerinden daha büyüktü." Zuhruf, 43/48.

15 Nisâ, 4/1; Hucurât, 49/13.

16 Hucurât, 49/13; يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ

17 Miras, I, 63, No. 61.

fakat kalplerinize ve amellerinize bakar.”¹⁸ “İnsanlar, (insan olmaları hasebiyle) tarağın dişleri gibi eşittirler”¹⁹ demiştir.

Kur’an-ı Kerim; etnik köken, renk ve cinsiyet ayrımı yapmadan bütün insanları Allah’ın saygın birer kulu olarak, hak din İslam’ı kabul edenleri de kardeş olarak görür, onların Müslüman olmalarını ve Kur’an ahlakına sahip olmalarını, böylece dünya ve ahirette mutlu olmalarını ister.

“Ahlak” “hulk” kelimesinin çoğuludur. Hulk kelimesi sözlükte; din, tabiat, huy, karakter, seçiye, hal ve hareket anlamlarına gelir. İnsanın fiziki yapısı için “halk”, manevi yapısı için “hulk” kelimesi kullanılmıştır.²⁰

“Ahlak”; insandaki iyi ve kötü huyları ifade eder. Dolayısıyla ahlak iyi ve kötü olmak üzere iki kısma ayrılır. “İyi ahlak”; Kur’an’a, Sünnete ve akliselime uygun olan, “kötü ahlak” ise; uygun olmayan söz, fiil ve davranışlardır.

“Ahlak” kelimesi Kur’an’da iki ayette geçmektedir. Bu ayetlerden birinde²¹ ahlak kelimesi ile Hüd Peygamberin Âd kavmine tebliği ettiği iman, ibadet, itaat ve takva gibi dinî erdemler ifade edilmiştir.²² Diğer ayette Peygamberimizin ahlakının yüceliği bildirilmektedir: “(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlak üzeresin.”²³ Taberî (ö. 310), ayetteki “ahlak” kelimesini “edeb” kelimesi ile açıklamış ve “Bu, Kur’an edebidir. Yüce Allah, Peygamberini Kur’an ile tedip etmiştir. Büyük ahlaktan maksat İslam dinidir” demiştir.²⁴ Bu görüş, Hz. Ali’nin, *هُوَ أَدَبُ الْقُرْآنِ* “Büyük ahlak, Kur’an edebidir”²⁵ sözüne dayanmaktadır.

Yüce Allah’ın övgüsüne mahzar olan Hz. Peygamber Efendimizin ahlakı ne idi? Sahabeden Sa’îd b. Hişâm Hz. Aişe validemize Allah’ın elçisinin ahlakını sormuş o

18 Müslim, Birr, 32; وَأَعْمَالِكُمْ وَ لَكِنُ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَ أَعْمَالِكُمْ

19 Deylemî, *el-Firdevs bi Me’sûri’l-Hitab*, IV, 300, No: 6882, Beyrut, 1986.

20 İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, h-l-k maddesi X, 86, Beyrut, 1956.

21 Şuarâ, 26/136-139; وَمَا نَحْنُ بِمُعَدِّينَ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوْ عَظُمْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنْ الْوَاعِظِينَ إِنَّ هَذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ وَمَا نَحْنُ بِمُعَدِّينَ “Sen ister öğüt ver ister öğüt verenlerden olma, ise göre biridir. Bu, öncekilerin ahlakından başka bir şey değildir. Biz azaba uğratılacak da değiliz. Böylece onu yalanladılar Biz de bu yüzden onları helak ettik. Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir.”

22 Abdullah ibn Abbas, ayette geçen “huluk” kelimesinin “din” anlamında olduğunu söylemiştir. Bu kelimeye “âdet” anlamı verenler de olmuştur. bkz. Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li Ah-kâmi’l-Kur’an*, XIII, 125-126, Beyrut, Dâru İhyâi’l-Türâsi’l-Arabîyyi.

23 Kalem, 68/4; وَ إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ

24 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’an*, XIV, 29/18, Beyrut, 1988.

25 Kurtubî, XVIII, 227.

da 'Sen Kur'an okumuyor musun' demiş. "Evet" demesi üzerine; "Allah'ın Elçi'sinin ahlaki Kur'an idi" demiş²⁶ ve "(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlak üzeresin" ayetini okumuştur.²⁷ Hak din İslam da güzel ahlak da Peygamberimiz ile kemale ermiştir.²⁸ O, bu hakikati, "Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim"²⁹ sözleriyle dile getirmiştir.

Kur'an-ı Kerim'e göre insan; iman, amel ve ahlakına göre değer ve itibar kazanır.³⁰ Ahirette de insanlara fayda sağlayacak olan bunlardır.³¹ İşlenen suçlara verilecek cezalarda da, zengin-fakir, aydın-halk diye ayırım yapılmaz.³² Bu, Kur'an ahlakının bir ilkesidir. Dolayısıyla Kur'an ahlakı gereği, bir müminin mümin kardeşlerine karşı iki temel görevi vardır: Bunlardan biri temel haklara saygılı olmak, diğeri sosyal yardımlaşma ve dayanışma içersinde olmaktır. Tebliğimizde bu bağlamda kardeşlik ahlakının temellerini belirlemeye çalışacağız:

I. TEMEL HAKLARA SAYGI

"Hukuk"; insanların sahip olduğu imkânları ifade eder. Bu imkânlara "kardeşlik hukuku" diyebileceğimiz gibi "vatandaşlık hukuku" da diyebiliriz. Ancak "kardeşlik hukuku" ifadesi "vatandaşlık hukuku" ifadesinden daha kapsamlıdır. Çünkü sadece bir toplumda yaşayanları değil bütün toplumlarda yaşayanları içine alır.

Hakların; engelli hakları, kadın hakları, sosyal haklar, tüketici hakları, çocuk hakları, gençlik hakları, hasta hakları, hayvan hakları şeklinde birçok çeşidi vardır.

Bir toplumun güven, huzur ve barış içersinde yaşayabilmesi için hakların bilinmesi ve bu haklara riayet edilmesi gerekir.

Müslümanlar açısından hakların temel dayanağı Kur'an ve sünnettir. Kur'an'ın kendisi haktır ve hak ile indirilmiştir.³³ Allah'ın güzel isimlerinden biri de "Hak"tır.³⁴ Allah katında tek hak din de İslam'dır.³⁵

26 Taberî, XIV, 29/18, bkz. Müslim, Salât, 139; فَلَيْ خُلُقُ رَسُولِ اللَّهِ كَانَ الْقُرْآنَ

27 Taberî, XIV, 29/19, bkz. Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin, 139. I, 512

28 Mâide, 5/3.

29 Ahmed, III, 75, Mâlik, Huluk, 8; إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ

30 En'âm, 6/132.

31 Şuarâ, 26/88-89.

32 bkz. Müslim, Hudud, 8, No: 1688.

33 bkz. Bakara, 2/176.

34 Nûr, 24/25; إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ

35 Âl-i İmrân, 3/19; إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ "Şüphesiz Allah katında din İslam'dır."

Müminlerin birbirlerine karşı sorumlularının ve ahlaki davranışlarının başında temel haklara saygı gelir. Temel hakları; yaşama, çalışma, mülk edinme, eğitim ve öğretim, bilgi edinme, düşünceyi ifade etme, inanma ve ibadet etme, seyahat etme, konut dokunulmazlığı, aile kurma, adil yargılanma ve kişilik hakları şeklinde sıralayabiliriz.

1. Yaşama Hakk'ına Saygı

İnsanın en önde gelen hakkı, yaşama hakkıdır. Bu hak olmadan, diğer hakların varlığı söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim, bu hakkı korumak için insan öldürmeyi ve intihar etmeyi yasaklamış,³⁶ suçsuz yere bir insanı öldürmeyi bütün insanları öldürmek gibi kabul etmiştir.³⁷ Kur'an-ı Kerim'de; *"Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın."*³⁸ *"Kendinizi öldürmeyin."*³⁹ *"Açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin"*⁴⁰ anlamındaki ayetlerle, yaşama hakkına tecavüz yasaklanmıştır. Bu itibarla yaşama hakkına saldırı, en büyük günahların başında gelir.⁴¹ Kur'an'a göre yaşama hakkını ihlal ederek bir cana kıyan kimsenin cezası; dünyada ölüm,⁴² ahirette ise cehennemdir.⁴³

Yaşama hakkı, insanın temel hakkı olduğu gibi beden varlığının dokunulmazlığı da temel hakkıdır. Dolayısıyla cana kıyan kimse bir hakka tecavüz ettiği gibi bir insanın beden varlığına fiili şiddet uygulayan, işkence yapan kimse de aynı şekilde bir hakka tecavüz etmiş ve büyük günah işlemiş olur. Kur'an-ı Kerim'de işkence ve zulüm şiddetle yasaklanmaktadır: *"Mümin erkeklere ve mümin kadınlara yapmadıkları bir şey sebebiyle eziyet edenler de büyük bir iftirayı ve apaçık bir günahı üzerlerine almışlardır."*⁴⁴ *"Allah zalimleri sevmez."*⁴⁵ *"Zalimlere en küçük bir meyil göstermeyin yoksa size ateş dokunur"*⁴⁶ anlamındaki

36 وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَأً "Bir mümininin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir." Nisâ, 4/92;
وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ "Kendinizi öldürmeyin", Nisâ, 4/29

37 Mâide, 5/32.

38 İsrâ, 17/33; وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ

39 Nisâ, 4/29; وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ

40 En'âm, 6/151; وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ

41 Nisâ, 4/30.

42 Bakara, 2/178; يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kıldı." sizer kısas farz kıldı.

43 Nisâ, 4/93; وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَدِّيًا فَجَزَاءُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا وَعَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَتُهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا "Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."

44 Ahzâb, 33/58; وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا كَفَرُوا فَسَبُّوا بِهِنَّ وَأَنْتُمْ مَبِيتًا

45 Āl-i İmrân, 3/57; وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

46 Hüd, 11/113; وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ

ayetler, bunun açık seçik delilidir. Dolayısıyla linçler, silahlı saldırılar, toplu katliamlar, soykırımlar, suikastlar, zehirelemeler, terörizm ve benzeri cinayetler, yaşama hakkına tecavüz ve insanlık suçudur.

Kur'an-ı Kerim'e göre insan bedenine fiili şiddet uygulayarak zarar veren kimse misliyle cezalandırılır.⁴⁷

Can güvenliği, kardeşlik hukukunun olmazsa olmaz ilkesi, Kur'an ahlakının temel esaslarından biridir.

2. Çalışma ve Mülk Edinme Hakk'ına Saygı

Her insanın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için, bir meslek edinme, mesleğini icra etme, herhangi bir iş kolunda çalışma, mal ve mülk edinme hakkı vardır. Bu hak kutsaldır ve her türlü tecavüzden korunmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de müminlerin yeryüzüne dağılıp Allah'ın rızkını aramaları emredilmekte⁴⁸ ve insana ancak çalışmasının karşılığının verileceği bildirilmektedir.⁴⁹ Çalışmak iman gereği, çalışma hakkına saygı gösterilmesi ise müminin temel hakkıdır. Kur'an-ı Kerim'de "Ey müminler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hâli hariç mallarınızı batıl yollarla yemeyin."⁵⁰ "Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bilip dururken insanların mallarından bir kısmını batıl yollardan yemeniz için o malları hâkimlere/yöneticilere vermeyin"⁵¹ ayetleriyle hem meşru olmayan yollardan servet edinme hem de mala, mülke ve servete tecavüz edilmesi yasaklanmaktadır. Ayetlerde geçen "batıl yollar" ile maksat; hırsızlık, gasp, hile, eksik tartma, rüşvet, karaborsa, kumar, tefecilik, emanete ihanet ve benzeri meşru olmayan yollardır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de; hırsızlık,⁵²

47 Bakara, 2/179; وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ "Ey akıl sahipleri! Kisasta sizin için hayat vardır. Umulur ki korunursunuz."

48 هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامشُوا فِيهَا "Ey müminler! Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın." (Cuma, 62/10); وَأَنْ تَكُونُوا تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ "O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi onun üzerinde yürüyün ve Allah'ın rızkından yiyin." (Mülk, 67/15)

49 وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى "İnsan için ancak çalıştığı vardır." Necm, 53/39.

50 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

51 Bakara, 2/188; وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْءُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

52 Mâide, 5/38; وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا تَكَالًا مِنَ اللَّهِ "Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."

faiz,⁵³ eksik tartma,⁵⁴ kumar⁵⁵ ve benzeri yollarla insanların mallarını almak, mala ve mülke tecavüz etmek haram kılınmıştır.

İş ve mal güvenliği kardeşlik hukukunun gereği, Kur'an ahlakının temel esaslarından biridir.

3. Eğitim-Öğretim ve Bilgi Edinme Hakk'ına Saygı

İnsanın temel haklarından biri de eğitim-öğretim görme ve bilgi edinme hakkıdır. Kur'an-ı Kerim'de okuma ve bilgi edinme teşvik edilmekte ve "Yaratan Rabbinin adıyla oku"⁵⁶ diye emredilmekte, bilenlerle bilmeyenlerin eşit olmayacağı,⁵⁷ bilginlerin Allah katında değerli⁵⁸ ve Allah'tan hakkıyla korkanların âlimler olduğu⁵⁹ bildirilmektedir. Dolayısıyla bilgi edinmek, eğitim ve öğretim görmek müminin hem görevi hem hakkıdır. Bu görevin ihmali kusur olduğu gibi bu hakka engel olmak da kusur ve zulümdür. Dolayısıyla hiçbir mümin, istediği eğitimi almaktan, dilediği okulda okumaktan ve bilgi sahibi olmaktan engellenemez, kendisi de başkalarını engelleyemez. Bu hakka engel olmak, Kur'an ahlakı ile bağdaşmayan bir davranıştır.

4. Düşünceyi İfade Etme Hakk'ına Saygı

Düşünce ve ifade hürriyeti, temel insan haklarından biridir. Kur'an'da ısrarla düşünülmesi emredilmektedir. Şu ayetlerde bunu açıkça görmekteyiz: "De ki: Kör ile gören hiçbir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?"⁶⁰ "Allah size ayetleri böyle açıklar ki düşünesiniz."⁶¹ "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklselim sahipleri için açık ibretler vardır. Onlar, ayakta iken, otururken, yanları üzerinde iken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin düşünürler."⁶²

53 Bakara, 2/278; يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalamı bırakın."

54 وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ "Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın." (En'âm, 6/152); "Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay hâline!" (Mutaffifin, 83/1)

55 Mâide, 5/90.

56 اقرأ باسم ربك الذي خلق

57 Zümer, 39/9; De ki "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar."

58 Âl-i İmrân, 3/18; bkz. İbn Mâce, Mukaddime, 17, No: 223; Tirmizî, İlim, 1, No:2723.

59 Fâtır, 35/28.

60 En'âm, 6/50 أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ

61 Bakara, 2/219 كَذَلِكَ يبينُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

62 Âl-i İmrân, 3/190-191 إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Düşünmek; akıl yürütmek, her konuda iyiyi, güzeli, doğru ve faydalı olanı araştırmaktır. Düşünce hürriyetinden maksat; insanın düşündüklerini açıklama, konuşma ve görüş bildirebilmesidir. Kimse düşüncesini ifade etmekten engellenemez.

5. İnanma ve İbadet Etme Hakk'ına Saygı

İnanma ve ibadet etme başka bir ifade ile din hürriyeti, temel insan haklarının en önemlilerinden biridir. Din duygusu insanda doğuştan vardır.⁶³ Hak veya batıl, insan istediği bir dini seçme, seçtiği dinin gereklerini yerine getirme veya inanmama hakkına sahiptir. Bu husus Kur'an'da açık seçik ifade edilmektedir: "De ki: Hak Rabbinizden gelmiştir. Öyle ise dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin."⁶⁴ "Dinde zorlama yoktur."⁶⁵ "Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."⁶⁶ "Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz size aittir."⁶⁷ Dolayısıyla dileyen Müslüman olur, dileyen müşrik, kâfir, Hristiyan, Yahudi olarak yaşar.⁶⁸ "O Allah ki sizi yarattı. Böyle iken kiminiz kâfir kiminiz de mümindir"⁶⁹ ayeti bu gerçeği ifade etmektedir. Bu itibarla bir insan, bir dini kabul etmeye veya ibadet etmeye zorlanamayacağı gibi, inandığı bir dini veya o dinin gerektirdiği ibadetleri terk etmeye de zorlanamaz ve bu konuda engel de çıkartılamaz. Din özgürlüğü; inanıp-inanmama, ibadet edip etmeme hürriyetini içerdiği gibi, o dini öğrenme ve başkalarına öğretme hakkını da içerir. Bu hakka tecavüz günah, zulüm, ahlaqsızlık ve insanlık suçudur.

6. Seyahat Etme Hakk'ına Saygı

Ülke içinde ve ülkeler arası seyahat etme temel insan haklarından biridir. Kur'an-ı Kerim, temel hak olmanın ötesinde seyahati teşvik etmektedir:⁷⁰ "Yeryüzünde gezin de görün inkâr edenlerin sonu nasıl olmuş?"⁷¹ "De ki: Yeryüzünde gezin de günahkârların akıbeti

63 Rûm, 30/30 فَطَرَهُ اللَّهُ الَّذِي لَا تُبَدِّلُ لَخَلْقِ اللَّهِ سِمْسَكًا تِثَابًا. "Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fitrata sınıksız tutun. Allah'ın yaratmasında hiçbir değiştirme yoktur." bkz. A'râf, 172.

64 Kehf, 18/29 وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ

65 Bakara, 2/256; لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ

66 Kâfirûn, 109/6 لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

67 Şûrâ, 42/15 لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ

68 bkz. Yazır, II, 863.

69 Tegâbün, 64/2 هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ

70 İslam dini, seyahat eden insana birtakım kolaylıklar sağlamıştır. Dinen yolcu sayılan Müslüman, dört rekâtlı namazları iki rekât kılabılır. Mestler üzerine üç gün üç gece mest edebilir. Daha sonra kaza etmek üzere Ramazan orucunu tutmayabilir. Öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kılabılır. Cuma namazının farz oluşu, bayram namazının ve kurban kesmenin vacip oluşu düşer. Sünnet namazları kılmayabilir. İhtiyaç hâlinde yolcuya zekât verilebilir.

71 Nahl, 16/36 فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِّبِينَ

nasil olmuş görün.⁷² Bu haktan insanların faydalanabilmesi için bir güven ortamının bulunması ve herhangi bir engellenmenin olmaması gerekir. Aksi davranış insan hakkına saygısızlık, ahlaksızlık ve büyük günah olur. Kur'an'da yeryüzünde bozgunculuk yapanların şiddetle cezalandırılması gerektiğinin bildirilmesi ile güven ortamının oluşturulması hedeflenmiştir.⁷³

7. Konut Dokunulmazlığına Saygı

Her insanın konut edinme ve konutunda güven ve huzur içinde yaşama hakkı vardır. Konut dokunulmazlığı temel haklardan biridir. Bu itibarla kimsenin konutuna izinsiz girilemez, arama yapılamaz ve eşyasına el konulamaz. Kur'an'da bu husus; "Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere geldiğinizi fark ettirip izin almadan ve ev halkına selâm vermeden girmeyin. Bu sizin için daha iyidir. Ta ki düşünesiniz. Orada hiç kimse bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size 'geri dönün' denilirse hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır"⁷⁴ şeklinde ifade edilmiştir.

8. Adil Yargılanma Hakkına Saygı

Ahsen-i takvim üzere yaratılan insan,⁷⁵ günah işleyebilecek özelliğindedir.⁷⁶ Prensip olarak insan, suç işlediği ispat edilmedikçe masumdur. Suç isnadı üzerine insanın adil bir yargılanma hakkı vardır. Bu husus, Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi

72 Naml, 27/69 قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

73 Mâide, 5/33 إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَيْمَانُهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ *Allah'ın ve Resûlü'ne savaşa açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asilmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."*

74 Nûr, 24/27-29 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ فَلَا تَدْخُلُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ

75 Tîn, 95/4 لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık."

76 Şems, 91/7 فَالْتَمِمْهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيَهَا "Nefse kötülüğü (seçme yeteneğini) ve takvasını (kötülüğünden sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki".

emrediyor.⁷⁷ Adalet Allah'ın kesin emridir.⁷⁸ Adaletin sağlanabilmesi için hakim in ve tanığın adil olması⁷⁹ ve fasık insanın haberinin araştırılması gerekir.⁸⁰

Suçsuz yere bir insanı cezalandırmak zulümdür, gayri ahlaki bir davranıştır.

9. Kişilik Haklarına Saygı

Kişilerin bedenleri ve servetleri dokunulmaz olduğu gibi manevi şahsiyetleri, şeref ve haysiyetleri de dokunulmazdır. Her insanın onur, şeref, namus ve haysiyeti ile yaşama hakkı vardır. Kur'an-ı Kerim'de; ırz, namus ve haysiyetin korunması bağlamında kişinin ırzına tecavüz edilmesi,⁸¹ zina isnadı,⁸² suizanda bulunulması, gıybet edilmesi, özel hayatının araştırılması,⁸³ alaya alınılması, kötü lakap takılması,⁸⁴ vesvese verilmesi⁸⁵ haset

- 77 Nisâ, 4/58 *لَنْ يَأْتِيَنَّكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ*
- 78 Hucurât, 49/9 *وَأَفْسِدُوا إِلَى اللَّهِ يَجِبُ الْمُقْسِبِينَ* “Adil olun, Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.” bkz. Nahl, 16/90.
- 79 En'âm, 6/152 *وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ* (Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız da olsa adil olun.”
- 80 Hucurât, 49/6 *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ* “Ey iman edenler! Size bir fasık, bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”
- 81 İsrâ, 17/32 *وَلَا تَقْرُبُوا الزِّنَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا* “Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur.”
- 82 Nûr, 24/4 *وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَخَضَعَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِزَيْعَةٍ شَهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ* “Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fasık kimselerdir.”
- 83 Hucurât, 49/12 *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا* “Ey iman edenler! Zannın bir çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi birinin ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz!”
- 84 Hucurât, 49/11 *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ أَوْلِيَاءَ لَكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ* “Ey iman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kadınlara da diğer kadınları alaya almasın. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmândan sonra fasıklık ne kötü bir namdır! Kim de tövbe etmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”
- 85 Nâs, 114/4-6.

edilmesi,⁸⁶ arkadan çekiştirilmesi, kaş ve göz işaretleriyle alay edilmesi,⁸⁷ kin tutulması⁸⁸ ve laf taşıyıcılık⁸⁹ yasaklanmıştır.

Kişilik haklarının ihlal edilmesi gayri ahlaki bir davranıştır, büyük günahtır.

10. Evlenme Hakk'ına Saygı

Temel insan haklarından biri de evlenme ve aile kurma hakkıdır. Kur'an-ı Kerim'de; "İçinizden bekârları evlendirin."⁹⁰ "Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı."⁹¹ anlamındaki ayetler ile evlenme teşvik edilmektedir. Evlilik ile amaç; insan neslinin devamını, fert ve toplumlara ahlaki çöküntüden korumayı, dayanışma, kaynaşma ve yardımlaşmayı, ruh ve gönül huzurunu sağlamaktır.⁹² Bu hakkın engellenmesi suçtur, büyük günahtır.

Evlilik ile kadınlar bazı haklar elde eder. Bu haklar; mehir,⁹³ yiyecek, içecek ve benzeri ihtiyaçlarının temini,⁹⁴ iyi geçinmek,⁹⁵ işlerde istişare etmek,⁹⁶ güler yüzlü davranılması,⁹⁷ kusur, hata ve eksikliklerinin hoş karşılanması⁹⁸ ev işlerinde yardımcı olunması,⁹⁹ sırlarının ifşa edilmemesi¹⁰⁰ ve benzeri hak ve görevlerdir. Bu haklara riayet edilmesi Kur'an ahlakının gereğidir.

86 Felak,113/4-5.

87 Hümeze, 104/1.

88 Âl-i İmrân, 3/134.

89 Kalem, 68/10-11 مَشَاءَ بِمِيسِمٍ وَلَا تُطِغْ كُلَّ حَلَاْفٍ مَّهِيْبٍ هَمَّازٍ مَشَاءَ بِمِيسِمٍ "Çok yemin eden, aşâğılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan laf getirip götüren ... kimseye itaat etme."

90 Nûr, 24/32 وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَأَمَّا بَيْنَكُمْ

91 Nahl, 16/72 وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً

92 Rûm, 30/21 وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً "Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet meydana getirmesi O'nun varlığının delillerindendir."

93 Nisâ, 4/4.

94 Bakara, 2/233.

95 Nûr, 24/19; Talak, 65/7.

96 Ebû Dâvûd, Nikâh, 24, No: 2081.

97 İbn Mâce, Nikâh, 221, No: 1898.

98 Müslim, Radâ, 18, No: 1469.

99 Buhârî, Salâtü'l-cemaat, 16.

100 Müslim, Nikâh, 21, No: 1437.

II. YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA

Aynı anne babanın çocukları ve aynı dinin mensupları olması hasebiyle müminler kardeşlerdir. Kardeşlerin fert, aile ve toplum hayatında, maddi ve manevi olarak yardımlaşmaları, dayanışmaları ve böylece hayatlarını güven ve huzur içinde sürdürebilmeleri gerekir. Müminlerin yardımlaşmalarını; maddi yardım, hayra çağırma, iyiliği emretme, kötülükten men etme ve hakkı tavsiye; sabrı ve merhameti tavsiye, istişare, selamlaşma, kusurları af, istiğfar ve dua, sevgi ve îsâr, barıştırmak ve cenaze namazına katılmak şeklinde özetleyebiliriz.

1. Maddi Yardım

İnsanlar beden gücü, fizik yapısı ve sahip oldukları yetenekler açısından eşit olmadıkları gibi dünya nimetlerinden yararlanma konusunda da eşit değildir. İnsanların kimisi zengin kimisi fakirdir. Bu toplumsal olgu, takdir-i ilahî sonucudur. İnsanlık tarihi boyunca her toplumda zengin ve fakir var olagelmıştır. Çünkü toplumların zengine de fakire de ihtiyacı vardır. Zenginlik insanın çalışmasıyla ilgili olsa da asıl sebep Yüce Allah'tır. "Şüphesiz Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."¹⁰¹ "De ki "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır/nimet senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."¹⁰² anlamındaki ayetler ve benzeri bunun açık delilidir.

Kur'an-ı Kerim; fakirlerin görüp gözetilmesini ve ihtiyaçlarının karşılanmasını emreder. Mekke'de inen Beled suresinin 15-16. ayetlerinde yetim ve yoksulların doyurulması teşvik edilmektedir. Yine Mekke'de nazil olan İnsan suresinde iyi müminlerin nitelikleri arasında fakirleri, yetimleri ve esirleri doyurmak zikredilmektedir: "Onlar, seveni yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler."¹⁰³

Kur'an-ı Kerim; zekât,¹⁰⁴ sadaka,¹⁰⁵ infak¹⁰⁶ ve kefarete gibi ibadetleri fakirlere yardım vesile yapmıştır. Yeminini bozan,¹⁰⁷ ramazan ayında sağlığı veya yaşlılığı nedeniyle

101 Āl-i İmrân, 3/37 إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

102 Āl-i İmrân, 3/26 قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ ۗ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

103 İnsân, 76/8 وَيُطْعَمُونَ السَّامِعَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِنَّمَا أُسْرُوا وَأَسِيرًا

104 Tevbe, 9/60.

105 Bakara, 2/271; Hadid, 57/18.

106 Bakara, 2/261.

107 bkz. Mâide, 5/89.

orucunu tutamayan¹⁰⁸ veya zıhar yapan¹⁰⁹ kimse kefaret olarak fakirlere yardım etmekle, zenginler ramazan bayramı öncesi fakirlere fitre vermekle yükümlü¹¹⁰ kılınmışlardır.

Kur'an-ı Kerim fakirlere zekât, sadaka, infak ve kefaret gibi ibadet içerikli yardımların yanında muhtaçlara borç vermeyi de teşvik etmektedir. Muhtaçlara borç vermek, "Allah'a borç vermek" olarak değerlendirilmiştir. Mesela şu ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir: *"Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır."*¹¹¹

Allah'a borç vermek, Allah için ihtiyacı olanlara borç vermektir. Borç verilirken borç alana ödeme kolaylığı gösterilmesi, borcun Allah rızası için verilmesi ve herhangi bir çıkar gözetilmemesi gerekir. Verdiği borcu fazla olarak almayı dinimiz haram kılmış ve bu uygulamayı "faiz" olarak nitelemiştir.¹¹² Faiz almak veya bir çıkar gözetmek şöyle dursun sıkıntı içinde olan borçluya borcun bağışlanması teşvik edilmiştir: *"Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır."*¹¹³

*"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya ve elinizin altındakilere iyilik edin."*¹¹⁴ anlamındaki ayette Yüce Allah, insanlara ihsanda bulunmayı kesin olarak emretmektedir. *"İnsanlara ihsan"*; her türlü iyiliği, iyi davranmayı, ikramı, maddi ve manevi yardımı ve temel haklara riayeti ifade eder. Bu bağlamda komşu haklarını şöyle özetleyebiliriz:

1. Hastalandığında ziyaretine gitmek. 2. Öldüğünde cenazesine katılmak. 3. Borç istediğinde imkân nispetinde yardımcı olmak. 4. Darda kaldığında yardımına koşmak. 5. Bir konuyu istişare ettiğinde görüş beyan etmek. 6. Bir nimete kavuştuğunda tebrik etmek. 7. Düğün, sünnet ve benzeri davetlerine icabet etmek. 8. Başına bir musibet geldiğinde teselli etmek. 9. Kamuya zararı olmayan hata ve kusurlarını deşifre etmemek. 10. Gıybet ve dedikodusunu yapmamak. 11. Karşılaştığında selâm vermek ve hal hatır

108 bkz. Bakara, 2/184.

109 bkz. Mücadele, 58/4. "Zıhar", bir kimsenin eşine, "Sen bana anamın sırtı gibisin", demek suretiyle onu kendisine haram kılması demektir.

110 Müslim, Zekât, 23.

111 Hadid, 57/18 *إِنَّ الْمَصْدِيقِينَ وَالْمَصْدِيقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يَضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ*

112 bkz. Bakara, 2/178-279.

113 Bakara, 2/280 *وَإِذْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ*

114 Nisâ, 4/36 *وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ*

sormak. 12. Sözlü veya fiili olarak herhangi bir şekilde eziyet etmemek. 13. Canına ve malına zarar vermemek. 14. Güler yüzlü davranmak.

Bütün bu uygulamalar İslam'ın fakirlere olan bakışını göstermekte, onların ihtiyaçlarının ve sıkıntılarının giderilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

2. Hayra Çağırma, İyiliği Emretme, Kötülükten Men Etme ve Hakkı Tavsiye

*İnsanoğlu iyiye ve kötüye, doğruya ve yanlışta, hayra ve şerre yönelebilecek nitelikte yaratılmıştır.*¹¹⁵ Bu sebeple olmalı ki Yüce Allah, ilk insandan itibaren peygamberler görevlendirip ve onlara kitaplar vererek insanları, iyiye, hayra ve doğruya çağırmıştır. Bu itibarla peygamberler ve kitaplar insanları doğruya yönlendiren ve yanlıştan sakındıran birer rehberdir. Son Peygamber Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.), bütün insanlar için bir rehber olarak gönderilmiştir: “Allah'ın izniyle kendi yoluna çağırın bir davetçi ve aydınlatici bir kandil olarak gönderdik”¹¹⁶ “Şüphesiz ki sen (insanları) doğru yola iletirsin”¹¹⁷ ayetleri bunun ifadesidir. Hz. Muhammed (s.a.s.), peygamberlik süresince rehberlik görevini yerine getirmiştir.

Müslümanların, insan haklarına saygılı olmak görevi olduğu gibi onları doğru olana çağırarak ve haramlardan sakındırmak da görevidir. Şu ayetler bunun açık delilidir: “(Ey müminler!) Siz insanları hayra çağırın, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir toplum olun.”¹¹⁸ “(Ey müminler!) Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz.”¹¹⁹ “Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar.”¹²⁰

Bu ayetlerin gereği olarak her müminin insanları hayra çağırma, iyiliği emretme ve kötülükten men etme ve hakkı tavsiye görevi vardır. Asr suresinde ziyana uğramayacak olan insanların dört niteliği arasında hakkı tavsiye de zikredilmiştir. Dolayısıyla hayra çağırarak, iyiliği emretmek, kötülükten men etmek ve hakkı tavsiye etmek kardeşlik hukukunun gereğini yerine getirmesi gerek görevlerdir.

115 Şems, 91/7.

116 Ahzâb, 33/46 وَذَاعِبَا إِلَى اللَّهِ يَأْتِيهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

117 Şûrâ, 42/52 وَأَتَاكَ لِنَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

118 Âl-i İmrân, 3/104 وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

119 Âl-i İmrân, 3/110 كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

120 Tevbe, 9/71 وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

“İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşım ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayım.” anlamındaki ayet¹²¹ manevi anlamda yardımlaşmanın bir görev ve hak olduğunu ifade etmektedir.

3. Sabrı ve Merhameti Tavsiye

“Sabır”; musibetlerle baş etmenin, ibadetlere devam etmenin ve haramlarından uzak durmanın zorluklarına tahammül göstermek ve acıya katlanmak için sebat ve mukavemet etmek, nefse ve şeytana değil Allah ve peygamberine uymak, iman edip salih ameller işlemeye devam edebilmektir.

“Sabır” Rahmanî ve şeytanî duyguların karşılaşması anında Rahmanî duyguların galip gelmesi, şehvete zorlayan kuvvet karşısında, dinin gereklerini yerine getirmekte gösterilen sebat ve nefsin arzularını ve tembelliği terk ederek dinin gereklerini yerine getirmektir. “Merhamet” ise; insan kalbinin yumuşak, duyarlı ve hassas olmasıdır ki bu duyarlılık kişiyi yardımsever ve affedici yapar. Bir insanın başka bir insana karşı iyi davranması ve iyilik yapması, ikram ve ihsanda bulunması merhamet olduğu gibi bir insanın suçunu, kusurunu ve hatasını affetmesi, onu cezalandırma cihetine gitmemesi de merhamettir.

Beled suresinin 17. ayetinde insanların birbirlerine sabır ve merhamet tavsiye etmelerinden söz etmektedir: “Sonra iman edenlerden olup birbirine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirine merhameti tavsiye edenlerden olanlar var ya, işte onlar ahiret mutluluğuna erenlerdir.”¹²² Asr suresinde ziyana uğramayacak insanların dört özelliğinden biri olarak sabrı tavsiye zikredilmiştir. Dolayısıyla müminlerin sabrı ve merhameti birbirlerine tavsiye etmeleri Kur’an’ın ve kardeşlik hukukunun bir gereğidir.

4. İstişare

Müminlerin, kendilerine bir fikir sorulduğu veya herhangi bir konuda istişare yapıldığı zaman görüş bildirmeleri kardeşlik hukukunun gereğidir. Şûrâ suresinde müminlerin nitelikleri arasında istişareye de yer verilmiştir. İşleri istişare ile yapmak İslam’ın temel prensiplerinden biridir. “İş hususunda onlarla müşavere et.”¹²³ “Onların işleri aralarında istişare iledir.”¹²⁴ ayetleri işlerde istişare yapılmasını gerektiğini ifade etmektedir. İstişare, aile hayatı ve kamu ile ilgili işlerde görüş beyan etmektir. Fikir ve görüş beyan etmekte asıl olan, doğrunun ve iyinin ortaya çıkmasını sağlamaktır.

121 Mâide, 5/2 وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

122 Beled, 90/17-18 ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ

123 Âl-i İmrân, 3/159 وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ

124 Şûrâ, 42/38 وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ

5. Selamlaşma

Selamlaşmak; insanların birbirlerine iyi dilekte bulunmaları, sevgi ve saygılarını iletmeleleridir. Selamlaşmak cadde ve sokaklarda karşılaşıldığında söz konusu olduğu gibi evlere ve iş yerlerine girildiğinde de söz konusudur. Yüce Allah, “Ey iman edenler! Kendinizi tanıtır izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin”¹²⁵ ayetiyle müminlerin bir başkasının evine girmek için izin almalarını ve selam vermelerini şart koşmuştur.

Müminlerin sadece başkalarının evlerine girdiklerinde değil kendi evlerine girdiklerinde de aile fertlerine selam vermeleri gerektiği; “Evlere girdiğiniz zaman kendinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak selam verin”¹²⁶ ayetiyle emredilmiştir.

“Size selâm verildiği zaman siz de ondan daha güzeliyle selâm verin yahut verilen selâma aynıyla mukabele edin.”¹²⁷ ayeti Müslümanların aralarında selamlaşma görevlerinin olduğunu ifade eder. Bu kardeşlik hukukunun da bir gereğidir. Çünkü selamlaşan müminler, birbirlerine “Allah sizi esenliğe kavuştursun” şeklinde hayır dua etmiş olurlar. Allah’ın güzel isimlerinden biri de selam ismidir.¹²⁸ Peygamberimiz “Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de (gerçek anlamda) iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayın.”¹²⁹ “Sizden biriniz din kardeşine rastladığında ona selâm versin.”¹³⁰ hadisleriyle selamlaşmayı teşvik etmiştir.

Sünnete uygun olan; Müslümanların karşılaştıklarında veya bir mekâna girdiklerinde ilk iş olarak selam vermeleri,¹³¹ yürüyenin oturana, küçüğün büyüğe, az sayıda olan grubun kalabalık olan gruba¹³² selam vermeleridir.

Müslümanların karşılaştıkları veya bir mekâna girdikleri zaman selam vermeleri sünnet olduğu gibi ayrıldıklarında da selam vermeleri sünnettir.¹³³

125 Nûr, 24/27.

126 Nûr, 24/61 فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةٌ طَيِّبَةٌ

127 Nisâ, 4/86 وَإِذَا حَتَّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنٍ مِّنْهَا أَوْ رُدُّوهَا

128 Haşr, 59/23.

129 Müslim, İmân, 93 إِذَا مَرَّ بِكَ مَرْءٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ فَكَلِّمْهُ عَزَّ وَجَلَّ وَأَلْطِفْ لَهُ لِيُحِبَّكَ وَاللَّهُ يَأْتِيكَ بِهِ هَبْطًا مِّنَ السَّمَاءِ مَوْتَرًا ۖ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ إِيمَانِهِ فَأُوْلَٰئِكَ هُمُ الرَّاكِبُونَ ۖ وَإِذَا لَقِيتَ إِخْوَانَ الَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِكَ فَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْلِظْ عَلَيْكَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَظِيمًا ۖ وَإِذَا لَقِيتَ إِخْوَانَ الَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِكَ فَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْلِظْ عَلَيْكَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَظِيمًا ۖ وَإِذَا لَقِيتَ إِخْوَانَ الَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِكَ فَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْلِظْ عَلَيْكَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَظِيمًا ۖ وَإِذَا لَقِيتَ إِخْوَانَ الَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِكَ فَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْلِظْ عَلَيْكَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَظِيمًا ۖ وَإِذَا لَقِيتَ إِخْوَانَ الَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِكَ فَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْلِظْ عَلَيْكَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَظِيمًا ۖ وَإِذَا لَقِيتَ إِخْوَانَ الَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِكَ فَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْلِظْ عَلَيْكَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَظِيمًا ۖ وَإِذَا لَقِيتَ إِخْوَانَ الَّذِينَ آمَنُوا مِن قَبْلِكَ فَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْلِظْ عَلَيْكَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَظِيمًا ۖ

130 Ebû Dâvûd, Edeb, 146; إِذَا لَقِيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَسَلِّمْ عَلَيْهِ

131 Tirmizî, İsti'zân, 11.

132 Buhârî, İsti'zân, 5-6.

133 Tirmizî, İsti'zân, 15 إِذَا انْتَهَى أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَخْلِيسِ فَلْيَسَلِّمْ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقُومَ فَلْيَسَلِّمْ فَلْيَسَلِّمْ الْأُولَىٰ بِأَحْسَنٍ مِنَ الْآخِرَةِ

6. Hata ve Kusurları Af

İnsanlar, diğer insanlara karşı hata ve kusur işleyebilirler. Böyle bir durumda müminlere yakışan bu hata ve kusurlara karşı misliyle karşılık vermek değil kusurlu insanları affedebilmektir. Bu husus şu ayette açıkça ifade edilmektedir: *“İyilik ile kötülük eşit olmaz. Sen kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Böyle yaparsan senin ile arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir.”*¹³⁴

Kötülüğe misliyle karşılık vermek adalet olmakla birlikte misli misline karşılık vermek mümkün olmadığı için Yüce Allah, sabredip *“Sen kötülüğü en güzel bir şekilde sav”*¹³⁵ emri ile kötülüğe karşılık verilmemesini istemektedir. Kötülüğü en güzel biçimde savmak sabredip kötülüğe karşılık vermemek, kötülük yapana affetmek şeklinde gerçekleşir. Kötülük yapana misliyle karşılık verilebileceğini bildiren ayetin devamında, *“Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır”*¹³⁶ hükmüne yer verilmiştir. Şûrâ suresinde *“Kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülük”*¹³⁷ denildikten sonra, *“Kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükâfâtı Allah'a aittir”*¹³⁸ ve *“Kim sabreder ve bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek işlerdendir”*¹³⁹ buyrulurak kötülüğe karşılık vermemek teşvik edilmiştir. Şu ayetlerde de bu husus vurgulanmaktadır: *“Kim kısas hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için kefarettir.”*¹⁴⁰ *“Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir.”*¹⁴¹

Yüce Allah, Şûrâ suresinde suçlular karşısında müminleri iki kısımda zikretmiştir: Biri suçlunun cezalandırılmasını isteyenler, diğeri suçluyu affedenler. Yüce Allah affedenleri övmektedir: *“(Allah’ın mükâfâtına erenler), öfkelenedikleri zaman bağışlayanlardır.”*¹⁴² Bir başka ayette ise şöyle denilmektedir: *“Eğer (misli ile ceza vermekten vazgeçip) sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”*¹⁴³ Bağışlama ve barışma, toplumsal uzlaşa açısından önemli, değerli ve erdemli bir davranıştır. Âl-i İmrân suresinin 133. ayetinde

134 Fussilet, 41/34 وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

135 Fussilet, 41/34.

136 Nahl, 16/126 وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُمْ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ

137 Şûrâ, 42/40 وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا

138 Şûrâ, 42/40 فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ

139 Şûrâ, 42/43 وَلَمَنْ صَبَرَ وَعَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

140 Mâide, 5/45 فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهُ

141 Bakara, 2/178 فَمَنْ عَفَا غُيِّبَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدِّءِ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكَ وَرَحْمَةٌ

142 Şûrâ, 42/37 وَإِذَا مَا غَضَبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ

143 Nahl, 16/126 وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُمْ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ

cennetin muttaki müminler için hazırlandığı bildirilmiş, 134 ve 135. ayetlerde muttakilerin özellikleri bildirilmiştir. Bu özelliklerin arasında insanları affetmek de zikredilmiştir.

7. İstiğfar ve Dua

“İstiğfar”, Allah’tan bağışlanma, af ve mağfiret istemektir. Yüce Allah, birçok ayette kendisinden bağışlama istenmesini istemektedir: “Allah’tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁴⁴ “Rabbinizden bağışlama dileyin; çünkü o çok bağışlayıcıdır.”¹⁴⁵ “Kim bir kötülük yapar yahut kendine zulmeder, sonra da Allah’tan bağışlama dilerse, Allah’ı çok bağışlayıcı ve çok merhamet edici bulur.”¹⁴⁶

İnsanlar, kendi günahları için istiğfar edebileceği gibi müminlerin günahları için de Allah’tan af dileyebilirler. Yüce Allah, Peygamber Efendimize; “(Ey Peygamberim!) Hem kendinin, hem de mümin erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile!”¹⁴⁷ emrini vermiştir. Bu emir, aynı zaman da müminler için de geçerlidir. Yüce Allah, bize İbrahim Peygamberin, şöyle dua ettiğini haber vermektedir: “Rabbimiz! Beni, anamı, babamı ve bütün müminleri hesap gününde (herkesin sorguya çekileceği günde) bağışla.”¹⁴⁸ Bu bizim için bir mesajdır. Biz de namazımızda bu duayı okuyarak müminlere dua etmekteyiz ve Allah’tan af ve mağfiret dilemekteyiz.

8. Sevgi ve İsrâr

“Sevgi”; canlı ve bilgili varlıkların bir özelliği olup kalp ve duyu organlarının hoşlandığı şeylere meyletmesidir. “İsrâr” ise, kişinin kendisini başkalarına tercih etmesidir.

Mekke’den Medine’ye hicret eden müminleri seven ve onları kendilerine tercih eden Medineli Müslümanlar, Kur’an-ı Kerim’de şöyle övülmektedir: “Onlardan (muha-cirlerden) önce o yurda (Medine’ye) ve imana yerleşmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.”¹⁴⁹

144 Müzzemmil, 73/20 وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

145 Nüh, 71/10 اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا

146 Nisâ, 4/110 وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا

147 Muhammed, 47/19; فَاعْلَمُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُوا لِذَنبِكُمْ وَلِذَنبِ آبَائِكُمْ الَّذِينَ آمَنُوا وَالْمُؤْمِنَاتِ

148 İbrâhîm, 14/41 رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

149 Haşr, 59/9

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْأَيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ يَوْمٌ خِصَامًا

Bu ayetin bize verdiği mesaj, müminlerin birbirlerini sevmeleri ve gerektiğinde maddi ve manevi imkânlar konusunda kardeşlerini kendilerine tercih edebilmeleridir. Bu, kardeşliğin bir gereğidir.

9. Barışmak ve Barıştırmak

“Barış” farklı inanç, düşünce ve davranışa sahip olan insanların bir toplumda güven ve huzur içinde yaşayabilmeleridir. Bu amacın sağlanabilmesi için eğitim ve öğretim, ticaret ve seyahat, mal ve mülk edinme ve benzeri temel hak ve hürriyetlere sahip olma konusunda eşitlik bulunması, vergi alma, işlenen suçlara ceza verme, sorumluluk ve ücretlerde adaletli olunması; etnik köken, renk, dil, cinsiyet, zengin ve fakir olma ve benzeri konularda ayrımcılık yapılmaması gerekir. Kur’an, herkesi Allah’ın kulu olarak görür, üstünlüğü, etnik kökende, renkte, cinsiyette ve varlıklı olmada değil takvada olduğunu bildirir. İnsanları barış içinde yaşamaya, barışın bozulması, kavga ve ihtilafların ortaya çıkması hâlinde fert ve toplumların barıştırılmasını ister.

“Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah’ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükafat vereceğiz.”¹⁵⁰ “Allah’a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin”¹⁵¹ anlamındaki ayetlerde barış içinde yaşanması ve insanları barıştırılması istenmektedir. Hucûrât suresinin 9. ayetinde iki mümin grup birbiriyle savaşırlarsa bunların barıştırılması emredilmektedir.

Barış içinde yaşamak, darılanları ve savaşanları barıştırmak kardeşlik hukukunun gereğidir. Muttaki Müslüman, kendisiyle ve çevresi ile barışık olan insandır.

10. Cenaze Namazına Katılmak

Doğum gibi ölüm de Allah’ın değişmez bir kanunudur. Her canlı bir gün mutlaka ölecektir. Baki ve ölümsüz olan sadece Allah’tır. Müslüman’ın Müslüman’a karşı görevlerinden biri de öldüğü zaman cenaze namazına katılmasıdır. Yüce Allah Kur’an’da Hz. Peygamber Efendimize, münafıkların cenaze namazını kılmamasını şöyle emretmiştir: “(Ey Peygamberim!) Onlardan ölen hiç birine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar, Allah’ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”¹⁵² Bu ayet-i kerimenin delaletiyle Müslümanların cenaze namazlarının kılınması gerektiğini anlıyoruz. Bu, kardeşlik hukukunun gereğidir.

150 Nisâ, 4/114 لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

151 Enfâl, 8/1 فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ

152 Tevbe, 9/84 وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبًا وَلَا تَتْمَعْ عَلَى قَبْرِهِنَّ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ

Sonuç olarak; Allah katında tek hak din olan İslam'ın amacı; bütün insanların, insanlık onuruna yaraysın bir şekilde temel haklarını koruyarak fert, aile ve toplum hayatında güven, huzur ve mutluluk içersinde yaşamalarını sağlamaktır. Bunu ihlal eden hiçbir görüş, davranış ve eylemi İslam kabul etmez, ahlaki ve insani bulmaz.

Kur'an ve Sünnette kardeşlik ahlakının temelleri, özlü bir şekilde dile getirilmiştir. İnsanların, bu temel esasları öğrenmeleri ve hayata geçirmeleri gerekir.

İnsanlık âleminin rehberi olan Kur'an-ı Kerim'de kardeşlik ahlakının temellerini iki maddede toplayabiliriz: a) Temel haklara saygı, b) Yardımlaşma ve dayanışma.

Temel haklara saygıyı şu başlıklar altında özetleyebiliriz: 1. Yaşama hakkına saygı, 2. Çalışma ve mülk edinme hakkına saygı, 3. Eğitim-öğretim ve bilgi edinme hakkına saygı, 4. Düşünceyi ifade etme hakkına saygı, 5. İnanma ve ibadet etme hakkına saygı, 6. Seyahat etme hakkına saygı, 7. Konut dokunulmazlığına saygı, 8. Adil yargılanma hakkına saygı, 9. Kişilik haklarına saygı, 10. Evlenme hakkına saygı.

Yardımlaşma ve dayanışmayı da şöyle özetleyebiliriz: 1. Maddi yardım, 2. Hayra çağırma, İyiliği emretme, Kötülükten men etme ve hakkı tavsiye, 3. Sabrı ve merhameti tavsiye, 4. İstişare, 5. Selamlaşma, 6. Kusurları af, 7. İstiğfar ve dua, 8. Sevgi ve îsâr, 9. Barıştırmak, 10. Cenaze namazına katılmak. (07.02.2012, Ankara)

BAŞKAN - Doç. Dr. İsmail Karagöz Kardeşimize gerçekten teşekkür ediyoruz. Kur'an-ı Kerim'de, kendi ifadesiyle özlü bir şekilde ortaya konan kardeşlik ahlakının temellerini özet olarak bize takdim etti.

Şimdi sözü, "Gazâlî Düşüncesinde Kardeşlik ve Kardeşlik Hakları" konusunda tebliğini sunmak üzere Yrd. Doç. Dr. Faruk Sancar Bey'e takdim ediyoruz. Kendileri Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesidir.

Buyurun.